

Vela Nikolić

Narodna biblioteka Srbije

vela.nikolic@nb.rs

UDK: 027.022(497.11)

DOI: 10.7251/BSCSR1908089N

OBAVEZNI PRIMERAK REPUBLIKE SRBIJE - značaj, problemi i moguća rešenja

Apstrakt: Narodna biblioteka Srbije prikuplja obavezni primerak od 1870. godine, kada je donet prvi zvanični zakon o “dužnosnom primerku”. Tokom vremena došlo je do brojnih promena koje su zbog različitih faktora uticale na regulisanje zakona i obaveza štampara i izdavača. Obavezni primerak ostao je do danas glavna tela interesovanja kada su u pitanju zakon i Narodna biblioteka jer je postao osnov fonda i baza iz koje potiče i razvija se većina poslova u nacionalnoj biblioteci.

Rad se bavi značenjem obaveznog primerka, njegovim prikupljanjem, problemima u toku procesa reklamiranja, nabavke i distribucije kao davanjem rešenja kako bi ovaj posao mogao na što bolji način da se obavlja.

Кljučне речи: Narodna biblioteka Srbije, Obavezni primerak, popunjavanje fondova, reklamacija, nabavka, distribucija knjiga.

Obavezni primerak – svest o značaju kulturne zaostavštine i kratak istorijat

Koliko sam samo puta u svom dugogodišnjem radu u Narodnoj biblioteci Srbije čula rečenice: “Ovu knjigu samo kod vas mogu da nađem”, “Nigde drugo nema ovog časopisa”, ili “Vaša biblioteka mi je poslednja šansa”. Takođe, ne mogu da zaboravim srećna lica i olakšanje što je traženo - nađeno.

Priča ima mnogo. Jedna od najupečatljivijih dogodila se neposredno posle uništenja u požaru skladišta diskografske Produkcije gramofonskih ploča (PGP), velikog, poznatog izdavača CD i DVD izdanja. Nekoliko nedelja pre nesrećnog događaja pozvala sam direktora i zamolila ga da nam kao obavezni primerak dostavi veliki broj CD i DVD izdanja koja nisu dostavili u dužem

prethodnom periodu, među kojima su bili na CD i DVD preneseni arhivski snimci čuvenih izvođača, pevača, horova, glumaca... Bilo je tu opera, starogradskih i izvornih narodnih pesama, drama, kazivanja poezije i proze u izvođenju istaknutih umetnika muzičke i glumačke umetnosti. Izdavač nije doneo obavezni primerak traženih audio-vizuelnih izdanja. A posle velike havarije, gde je u požaru i eksploziji sve izgorelo, zaboravljajući da nisu dostavili obavezni primerak, pozvao me je lično direktor i zamolio te CD i DVD od nas, da ih presnime jer su bili uništeni. Mogla sam samo da mu sa velikim žaljenjem odgovorim : “Da ste nam ih dostavili, dali bismo vam ih, drage volje”.

Na veliku sreću srpske kulture, od davnina su postojali ljudi koji su dalekosežno razmišljali, imali svest o značaju prikupljanja štamparske i izdavačke produkcije na teritoriji Srbije. Radeći na prikupljanju obaveznog primerka dali su nesaglediv doprinos kulturi, očuvanju kulturne baštine i obrazovanju našega naroda.

Štamparska i izdavačka delatnosti na ovim prostorima prati se od samog njihovog početka. Za to je možda najzaslužniji Knez Miloš Obrenović, Knjaz serbski, koji je, mada je sam bio nepismen, uvideo koliko su za razvoj i napredak jednog društva važne knjige, štamparije i biblioteke, i 1832. godine doneo mudru odluku da po primerak svega štampanog treba da se nađe i bude sačuvan u “biblioteci narodnoj”. Godine 1870. donet je Zakon o štampi i “dužnosnom primerku”, koji obavezuje štampare da dostavljaju službene primerke Državnoj biblioteci u Beogradu. U jednom članu je objašnjeno šta sve treba da se dostavi, a interesantno je da je već tada obavezni primerak obuhvatao knjige, rukopise, slike, obrasce, mape, a sve se nazivalo “pečatno delo”. Tako je počelo organizovano i zakonom regulisano prikupljanje i popunjavanje fondova nacionalne biblioteke. Od tada do današnjih dana traje kontinuirano praćenje štamparske i izdavačke produkcije, a u zavisnosti od različitih okolnosti dolazi do izmena i dopuna zakona, kao i proširenje spiska publikacija koje se smatraju obaveznim primerkom. Danas je to ogroman broj publikacija koje čine: monografske publikacije, novine i časopisi,

slikovnice, mape, atlasi, fotografije, prospekti, programi, posteri, kalendari, audio-vizuelna građa (ploče, kasete, slajdovi, CD i DVD). Najčešće, izmene su se odnosile na broj obaveznih primeraka koji je u Jugoslaviji iznosio deset, jer je distribucija iz Srbije bila usmeravana na bivše republike, da bi se 2011. godine taj broj smanjio na pet i elektronski oblik, a od 2016. godine obuhvata šest štampanih primeraka i el. oblik. Obaveza dostave štampanog i elektronskog oblika publikacije (PDF format, kompletan izgled publikacije, sa koricama i impresumom) od 2011. godine je sa štampara prenet na izdavača. Narodna biblioteka Srbije je te godine postala jedna od prvih biblioteka kojoj se dostavlja celokupno izdavaštvo Srbije u elektronskom obliku u ovom formatu.

Teorija i praksa

Zakon o obaveznom primerku publikacija (Sl. glasnik RS br. 52/11 i 13/16) propisuje striktnu obavezu izdavača na teritoriji Srbije da sve što publikuju dostave NBS u što kraćem vremenskom roku. Ovim zakonom uređuju se ciljevi i namena obaveznog primerka publikacije, vrste publikacija, broj obaveznih primeraka publikacija i njihovo korišćenje i zaštita prava, obaveze i odhovornost izdavača, štampara, depozitnih biblioteka, finansiranje i druga pitanja vezana za prikupljanje, čuvanje i korišćenje obaveznog primerka publikacije, s ciljem ostvarivanja opšteg interesa u oblasti kulture i bibliotečko-informacionoj i izdavačkoj delatnosti. Zakon propisuje i ograničenja u Članu 15. stav 1. Narodna biblioteka Srbije odnosno Biblioteka Matice srpske neće izraditi CIP zapis (katalogizaciju u publikaciji pre štampanja), niti dodeliti odgovarajuće međunarodne oznake i univerzalne standardne brojeve (ISBN, ISSN, ISMN, DOI, ISAN idr.) za publikaciju izdavaču koji nije dostavio obavezne primerke za prethodno objavljene publikacije. Stav 2. Uz zahtev za izradu CIP zapisa izdavač prilaže primerak publikacije pripremljen za štampu u elektronskom obliku. U Članu 16. predviđene su kaznene odredbe za pravno lice i preduzetnika koje uključuju novčanu

kaznu ako ne preda obavezni primerak publikacije u propisanom roku, ako elektronsku publikaciju ne dostavi ili onemogućí njeno korišćenje na način propisan zakonom, ako ne omogući pristup el. publikaciji, ako u predviđenom roku ne zameni oštećeni ili nekompletni primerak. Za prekršaj iz ovog člana kazniće se odgovorno lice u pravnom licu i rukovodilac državnog organa koji nije pravno lice novčanom kaznom u iznosu od 20.000 do 50.000 dinara.

Praksa pokazuje da je to bolje rešenje nego dok su tu obavezu imali štampari. Bilo je veoma teško pratiti štampare, njihove česte promene adresa, imena, odgovornih lica i sl. Izdavači su po svojoj delatnosti registrovani u različitim bazama podataka, uključujući i bazu NBS. Na internetu se lako mogu pronaći njihovi sajtovi, prezentacije i reklame, tako da nije teško uspostaviti kontakt i pratiti njihovu izdavačku produkciju. No i pored zakonske obaveze, u praksi iskrsavaju razni problemi, nerazumevanje, nepoštovanje, kao i pogrešna tumačenja Zakona. Treba napomenuti da su pre promene Zakona o obaveznom primerku Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i NBS organizovali sastanke, tribine, diskusije i dogovore sa izdavačima u vezi promene ovog zakona, i davali tumačenja i objašnjenja u vezi toga. Svi učesnici u ovom procesu su blagovremeno obavешteni da se priprema donošenje zakona i bili su u mogućnosti da daju predloge i sugestije. Predočeno im je koje su njihove obaveze, gde se distribuiraju obavezni primerci, kao i koje opcije mogu da biraju kada je u pitanju elektronski oblik. Proces u kome su razmatrani predlozi svih učesnika u donošenju zakona trajao je dovoljno dugo, te su izdavači imali priliku da se o svemu dobro informišu i učestvuju u donošenju zakona.

Praksa je pokazala da je praćenje izdavačke produkcije vrlo složen i obiman proces i da svakodnevno dolazi do različitih situacija koje zakon ne može da predvidi, a koje se moraju razmatrati, objašnjavati, ispravljati i rešavati na dnevnom nivou.

Prilikom pristupanja reklamaciji obaveznog primerka treba imati na umu da je zakon samo početna instanca i polazna osnova

u složenom, ozbiljnom i vrlo često dugotrajnim procesu rada. Od uzimanja CIP zapisa do dostave publikacije ponekad prođe i više godina, a dešava se i da publikacija nikada ne stigne u biblioteku. Ukoliko ne stigne obaveznim primerkom, publikacija može doći selektivnim vidovima nabavke – razmenom koju NBS ima sa brojnim institucijama nauke i kulture u zemlji, poklonom koji NBS dobija od brojnih institucija i pojedinaca, a ukoliko publikacija ne stigne u fond NBS ni na jedan od navedenih načina, pristupa se kupovini. Ali čak ni kupovinom ne mogu biti nabavljene sve publikacije koje nedostaju. Razmena, poklon i kupovina, kao selektivni vidovi nabavke, nisu sigurni, zakonom regulisani i obavezujući načini da publikacija dospe u fond, ali su svakako izuzetno značajna dopuna obaveznom primerku. U tom smislu potrebno je insistirati i dosledno raditi na što sveobuhvatnijoj dostavi obaveznog primerka, kontinuirano i studiozno pratiti izdavačku produkciju i tesno saradivati sa izdavačima.

Od zakonske obaveze do publikacije u biblioteci

Od početka svoje državnosti Srbija je zakonom regulisala dostavu obaveznog primerka. Ali kako je izdavačka produkcija rasla po brojnosti naslova i razvijala se po vrstama bibliotečko-informacione građe, bilo je sve teže pratiti pojavu velikog broja različitih publikacija koje potpadaju pod obavezu dostave obaveznog primerka.

Do uvođenja kompjutera i automatizovanog načina kontrole stizanja obaveznog primerka i reklamacija nedostavljenog, trebalo je preći dug put, tim pre što su postojale publikacije koje nisu imale CIP zapis. Svakako da je u pred-kompjuterskoj eri za proces reklamacije trebalo daleko više vremena i stručnog kadra.

Sa napretkom tehnologije, upotrebom kompjutera, a sa njim i interneta, pružena je mogućnost za lakše praćenje i kontrolisanje izdavačke produkcije, kao i dostave samog obaveznog primerka. To je samo delimično olakšalo proces reklamacija obaveznog primerka. Međutim, ostalo je mnogo posla i problema u tom procesu. Brže se dolazi do informacije šta je publikovano a čega

nema u fondu, ali više se pretražuje i veliki je izbor izvora za pretraživanje - internet prezentacije izdavačkih kuća, papirni i online katalozi izdanja, reklame u novinama i časopisima, novinski članci, kritike, izveštaji sa književnih večeri i promocija novoobjavljenih dela, ponude distributera, elektronski katalog NBS i druge baze podataka, sajmovi i knjižare. Svi navedeni izvori informacija predstavljaju osnovu i polaznu tačku za pretraživanje onoga čega nema, a kao obavezni primerak treba da se nađe u fondu.

Sledeći ideju da u NBS treba da se nađe celokupna izdavačka produkcija 2011. godine uvodi se zakonska obaveza o dostavi elektronskog oblika (PDF format, kompletan izgled knjige sa koricama i impresumom) sa mogućnošću odabira korisničkog pristupa, što je tada predstavljalo potpunu novinu. Time je napravljen veliki korak i pomerena granica u čuvanju građe, a po izvoru informacija koji ona predstavlja razlikujemo se od velikog broja biblioteka.

Obavezni primerak kao permanentna osnova popune fondova NBS predstavlja polaznu tačku u obavljanju velikog broja poslova u biblioteci. Iz obaveznog primerka proističu: popuna fonda NBS, izrada tekuće nacionalne i drugih bibliografija, analitička obrada, distribucija obaveznog primerka drugim bibliotekama u zemlji, razmena publikacija sa inostranim i domaćim bibliotekama... Dakle, osim popune fondova NBS, obavezni primerak omogućuje i saradnju sa drugim domaćim i inostranim bibliotekama - nacionalnim, univerzitetskim, matičnim i javnim, školskim, crkvenim, bibliotekama instituta, muzeja i arhiva... Po Zakonu o obaveznom primerku iz 2016. godine dva obavezna primerka se preusmeravaju u razmenu sa inostranim bibliotekama, što obezbeđuje prisustvo naše pisane reči, nauke i kulture u inostranim bibliotekama i predstavlja veliki doprinos prezentaciji srpske istorije, kulture i stvaralaštva u svetu. Elektronskim katalozima publikacija koje NBS nudi u razmenu i koji se inostranim bibliotekama šalju četiri do pet puta godišnje, obuhvaćeno je oko 4000 naslova iz tekuće izdavačke produkcije Srbije, koji su

obezbeđeni primercima iz obaveznog primerka preusmerenog u razmenu. Za uzvrat, NBS od inostranih biblioteka dobija mogućnost da svoje fondove popuni potrebnim inostranim publikacijama koje dobija u razmenu.

Prema specijalnim vezama između Republike Srbije i Republike Srpske, koje obuhvataju i kulture veze, Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske u Banjaluci dobija od NBS jedan obavezni primerak koji je preusmeren u razmenu - od 1991. do 2002. obavezni primerak Srbije u celosti, a od 2003. selektovan (iz koga su izuzete efemerne publikacije, literarni radovi neafirmisanih autora, ponovljena izdanja udžbenika, lokalne novine, brošure, kalendari, CD nepriznatih izvođača i slične publikacije...)

Mogući problemi

Zakonom o obaveznom primerku iz 2016. godine propisana je obaveza da izdavači na teritoriji Srbije dostavljaju šest štampanih primeraka i elektronski oblik u PDF formatu. NBS je sa Bibliotekom Matice srpske u Novom Sadu bila jedna od prvih biblioteka u svetu koja je 2011. uvela taj format elektronskog obaveznog primerka i to je na ovim prostorima bila velika novina. Izdavačima je data mogućnost kako će arhivirati svoj elektronski primerak, hoće li to biti “slobodan pristup”, “pristup u biblioteci” ili “arhivska kopija”. Na ovaj način formirana je ogromna elektronska baza (142.700 jedinica, 2.810 registrovanih izdavača u evidenciji i 2.269 izdanja serijskih publikacija, druga aplikacija), a korisnicima su pružene lakše i nove mogućnosti u korišćenju i pretraživanju građe.

Služba reklamacija kontinuirano i na razne načine prati izdavačku produkciju na teritoriji Srbije. Izvor informacija je raznolik. Prvenstveno je to CIP zapis iz koga se može videti da li je obavezni primerak dostavljen ili ne, kao i datum kada je urađen CIP zapis i koliko je vremena proteklo a da izdavač nije dostavio obavezni primerak, te je potrebno pristupiti reklamaciji. Tu su i internet prezentacije izdavačkih kuća, online ili štampani katalozi,

katalozi distributerskih kuća, reklame u novinama i časopisima, prikazi, kritike objavljene u raznim publikacijama, sajmovi knjiga, promocije, književne večeri i sl.

Izdavači u velikoj većini poštuju zakonsku obavezu za čije je nepoštovanje predviđena novčana kazna. Publikacija obaveznim primerkom treba da stigne u što kraćem vremenskom roku, ali se podrazumeva tolerancija, posebno kada se izdavači nalaze van Beograda. Služba reklamacija često ne može tačno da zna trenutak kada je publikacija odštampana, jer nekada od uzimanja CIPa do izlaska iz štampe prođe dosta vremena.

Reklamacije se obavljaju telefonskim pozivom izdavačke kuće, tj. odgovornog lica u njoj, i zahtevom da se dostave određene publikacije. Opomena ili podsećanje vrši se telefonom, mejlom ili pisanom opomenom putem pošte.

Problemi koji nastaju prilikom dostave obaveznog primerka veoma su brojni i nikad predvidivi, zavise od izdavača i same publikacije, i mogli bi da se podele u tri grupe: tehničke greške, fizička oštećenja i ljudski faktor.

Primeri iz prakse pokazuju da su tehničke greške itekako moguće iako je danas gotovo svaka publikacija standardizovana i prošla je CIP obradu. Ono što piše u CIP zapisu trebalo bi da bude verodostojno i da se podaci iz CIP zapisa u potpunosti slažu sa podacima odštampanim u publikaciji.

Do velikog broja reklamacija dolazi iz tehničkih razloga ili zbog ljudskog faktora. U periodu od uzimanja CIP zapisa do izlaska publikacije iz štampe često dolazi do promena u bibliografskim podacima koje nastaju usled ljudskog faktora, tj. neobaveštenosti, a ponekad i neprofesionalnosti izdavača. Najčešće se u odnosu na CIP menjaju godina izdanja i fizički opis publikacije, ali često se izmene unose i u naslov, pismo, podatke o autoru, dupliraju se ISBN i ID brojevi... U praksi nailazimo i na samoinicijativno kopirane CIP zapise i dodeljivane lažne ID, ISBN i ISSN brojeve od strane samih izdavača, pogrešno naveden podatak o izdanju ili nedoslednost u izdanjima, a u novije vreme i lažirana izdanja. Jednom prilikom, zanimljiv je primer iz prakse,

stigla je knjiga, sa naznakom na koricama da je u pitanju 12. izdanje. U elektronskoj bazi NBS nalazimo CIP zapise za tri izdanja, od kojih obaveznim primerkom nije dostavljeno treće. Kada smo pozvali izdavača da izvršimo reklamaciju i tražimo dostavu obaveznih primeraka za sva izdanja od trećeg do jedanaestog, dobijamo krajnje zanimljiv odgovor: “Autor je tražio da na knjizi piše 12. izdanje”! Autor je to tražio radi lične promocije i stvaranja utiska kod čitalačke publike da je knjiga bestseler i da se prodaje u ogromnom tiražu. Izdavač je na celokupan tiraž jednog izdanja, na jedan broj knjiga odštampao da se radi o 5. izdanju, na drugi broj knjiga da je to 7. izdanje i tako sve do 12. izdanja...

Naveden kao i nenaveden broj izdanja u CIP zapisu predstavljaju jedan od najvećih problema prilikom reklamacije. Samim izdavačima često nije jasno da svako ponovo štampano izdanje publikacije, iako je po svemu isto kao prethodno, jeste novo izdanje i kao takvo mora imati podatak da je drugo, treće ili neko naredno. Dakle, za svako naredno izdanje mora de se uradi novi CIP zapis, da mu se dodeli da novi ID broj, kao i oznaka novog izdanja. Međutim, čak i kada svako naredno izdanje ima urađen CIP, izdavači na reklamaciju prvog izdanja dostavljaju drugo, na reklamaciju četvrtog dostave peto, uz objašnjenje da je to isto, da je tekst svih izdanja identičan... U ovim nerazumevanjima koja dolaze od ljudskog faktora, bibliotekar koji obavlja reklamacije dobija pitanja “šta će Biblioteci baš to izdanje kada su i prethodna i potonja ista”, “zašto nam stalno šaljete reklamacije za jedno te isto” i “šta će vam toliko istih knjiga”, tako da je potrebno mnogo strpljenja i stručne argumentacije da bi se izdavačima objasnilo da nije u pitanju nikakva samovolja bibliotekara niti finansijska korist Biblioteke koja bi da popuni fond, a izbegne kupovinu knjiga.

Ljudski faktor je uzročnik i pojave “zagubljene knjige”, do koje dolazi u procesu dostave publikacija - naslov publikacije je na spisku dostave, ali knjige fizički nema ili se zagubi na neki drugi

način. Neretko stigne i manji broj primeraka nego što je zakonom propisano i tada treba odmah reagovati.

Problemi pri dostavi i reklamaciji obaveznog primerka nastaju i zbog odstupanja objavljene građe u odnosu na CIP zapise, jer u CIP nije uključen propratni materijal (CD, DVD, radni listovi, sveske i druga građa), koji su izdavači naknadno odlučili da uključe u publikaciju, a u zapisu se to ne vidi. Pri dostavi obaveznog primerka često se dešava da izdavači pošalju nekompletnu publikaciju – pošalju samo knjigu ali ne i prateći CD, DVD, radne listove, karte... Nekada se radi o tehničkom problemu (CD i DVD izdanja koja prate publikaciju će stići naknadno jer je izdavač štampanog dela publikacije na jednoj, a audio-vizuelne građe na drugoj adresi), ali je češće u pitanju nemar, nedoslednost i neodgovornost. Ponekad je čitav istraživački posao ući u trag šta je sve propratni materijal ako to nije navedeno u CIP zapisu, u koji se uključuje veći broj kolega i koji zahteva duže vreme rešavanja.

Izdavači donose i nedovoljan broj primeraka, misleći da je i manje primeraka dovoljno, kažu da nisu obavешteni o promeni broja obaveznih primeraka sa pet na šest, pravdaju se da je neka luksuzno opremljena monografija veoma skupa i da ne mogu da donesu više od dva ili tri primerka, ili izjavljuju da knjiga "nije neka" i nacionalnoj biblioteci nije potrebno svih šest primeraka.

Svi navedeni primeri ukazuju da prilikom pretraživanja treba imati tačne i precizne parametre pretrage, jer bilo koja promena ili greška u samoj bazi ili u pretraživanju navode na pogrešan put na kome publikacija može da se "izgubi", dakle ne prepozna i ne pronade, pa tako i ne bude tražena od izdavača jer postaje "nevidljiva" ili "skrivena".

Tehnički problemi koji zahtevaju reklamaciju i ponovnu dostavu obaveznog primerka jesu pogrešna paginacija stranica, preskočene stranice, neodštampan tekst u publikaciji, nepravilan sled teksta, obrnut povez... Fizička oštećenja su moguća na svakoj vrsti građe. Štapana publikacija može biti iscepana, oguljena, izgužvana, izložena vlazi i slepljenih stranica, a CD i DVD izdanja mogu biti izgrebana, polomljena, sa preskakanjima i krčanjem pri

reprodukciji... U svim ovim slučajevima od izdavača se traži nov, ispravan primerak.

Ljudski faktor prilikom dostave i reklamacije je od izuzetne važnosti. Od svesti izdavača koji su dužni da dostavljaju obavezne primerke zavisi hoće li ili neće biti potrebe za reklamiranjem, da li će iskrsnuti problem, kao i koliko će dugo trajati proces reklamacije. Odgovoran i profesionalan pristup, kako onog ko reklamira tako i onoga ko dostavlja publikacije, ključni je faktor koji utiče na dobru saradnju i ispunjavanje obaveze. Ali taj ljudski faktor mogu da čine i neobaveštenost, nestručnost, nepažnja, neupućenost, nemar i nebriga, što otežava, komplikuje i produžava proces reklamacije.

Dugogodišnja praksa je pokazala da se najbolji efekti reklamacije postižu direktnim kontaktom sa odgovornim licima – telefonskim razgovorom ili ličnim susretom. Dobri rezultati se postižu i slanjem opomena mail poštom, ali često mail stigne na pogrešno ime ili ne bude pročitao, te treba telefonom proveravati da li je stigao, ko ga je primio i ko je osoba zadužena za dostavu. Neretko je to dugotrajan proces i “šetanje” od mejla do mejla, ili od telefona do telefona. Problem predstavlja i često menjanje odgovornih lica i zaposlenih u izdavačim kućama. Tada treba uspostaviti nove kontakte, upoznati nove saradnike sa sistemom funkcionisanja dostave obaveznog primerka, obavezama izdavača, procesom rada Odeljenja obaveznog primerka NBS. Praksa je pokazala da je najbolje prvo telefonom direktno kontaktirati odgovorno lice, pa tek potom meilom poslati spisak “ minusa” na konkretnu adresu.

Moguća rešenja za lakše i brže dobijanje obaveznog primerka

Polazna tačka za lakše i brže dobijanje obaveznog primerka je, pre svega, pravovremeno i potpuno informisanje odgovornih lica u izdavačkim kućama. Obaveštenja se daju u pisanoj ili usmenoj formi u Odeljenju obaveznog primerka. Takođe, izdavači mogu biti obaveštavani ili opomenuti da redovno dostavljaju obavezni

primerak i u prilici kada dolaze u NBS po CIP za svoja nova izdanja. Svaki dolazak izdavača na Odeljenje obaveznog primerka NBS radi dostave publikacija, prilika je da se izlista spisak njegovih izdanja koja nedostaju u fondu NBS, i izdavač zamoli za dostavu. Sajmovi knjiga su takođe dobra prilika da se izdavači upoznaju sa svojim obavezama i da se uspostave dobri i stalni kontakti.

Veliki doprinos sveobuhvatnijoj dostavi obaveznog primerka dalo je i Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije koje je od 2003. godine u svoj Otkup knjiga za javne biblioteke u Srbiji, unelo striktnu obavezu da svaki izdavač koji se prijavi na konkurs mora da dostavi NBS obavezni primerak publikacija sa kojima konkuriše. Otkup se raspisuje svake godine, izdavači su veoma motivisani da dostave obavezni primerak i od NBS dobiju potvrdu o dostavi, jer bez nje ne mogu da učestvuju na otkupu. Potvrda podrazumeva da je od svakog naslova kojim konkuriše izdavač dostavio nacionalnoj biblioteci šest štampanih obaveznih primeraka i elektronski oblik u PDF formatu. Zahvaljujući ovoj odličnoj odluci MKI da dostavu obaveznog primerka veže uz svoj Otkup knjiga, procenat dostave obaveznog primerka je značajno povećan. Ali čak i ovo izuzetno rešenje neki izdavači uspevaju da iskomplikuju i otežaju, svojom inertnošću i neodgovornošću dovode do efekta “kasnog paljenja” jer čekaju Otkup da bi doneli obavezni primerak. Kako je Otkup MKI jednom godišnje, neki izdavači i po godinu dana ne dostavljaju obavezni primerak, čekajući od jednog otkupa do drugog... Takođe, van ove regulative MKI ostaju manji izdavači koji ne konkurišu na Otkupu ili izdavači publikacija koje nisu predviđene Otkupom (udžbenici, serijske publikacije, slikovnice, audio-vizuelna građa, bibliotečka građa za posebne fondove...).

Jedno od mogućih rešenja za dobijanje obaveznog primerka od za izdavača sa velikim brojem “minusa” u fondu NBS mogla bi biti i zabrana dobijanja CIP zapisa za naredna izdanja, to jest ID i ISBN brojeva. NBS se za sada nije odlučila za takav potez već pristupa reklamaciji, tj. opominjanju izdavača.

Nove tehnologije su omogućile i olakšale dostavu elektronskog obaveznog primerka. Elektronski oblik publikacija se šalje na mail, direktno u elektronsku bazu NBS. Takođe se koriste CD i fleš za lakši prenos podataka u bazu. Sve to doprinosi daleko bržem stizanju obaveznog primerka.

Pravovremena i konkretna informisanost izdavača takođe doprinosi boljem odnosu izdavača prema obavezi dostave obaveznog primerka. Sam proces reklamacije treba da se zasniva na svesti da je sve bitno, da nema nevažnih, nezanimljivih ili manje vrednih publikacija. Praksa je pokazala da zaista ne možemo predvideti šta sve može da zanima korisnike i koje sve informacije mogu da zatraže (jedan pevač je tražio određene brojeve muzičkog magazina iz osamdesetih, jer se u njima nalazila reklama za njegovu ploču koju je diskografska kuća neovlašćeno izdala, pa mu je to bilo potrebno za sudsku tužbu zbog povrede autorskih prava; jedan autor je tražio podatke o svim prevodima određenog dela zbog mogućnosti novog prevoda i objavljivanja; traženi su podaci o svim vrstama leptirova, vodotokovima Srbije, poreku prezimena i porodica... do molbe da bibliotekar-informator istraži sve publikacije u fondu NBS koje se bave trakastom testerom...)

U proces reklamacije treba da bude uključeno više ljudi i svako treba da bude zadužen za određenu oblast, kako bi mogao da je kontinuirano prati. U NBS je za reklamacije svake vrste građe zadužena po jedna osoba, koja je u toku sa izdavačkom produkcijom, proverava "minuse" u fondu, u svakom trenutku može da da potpunu informaciju i reklamira neku publikaciju. Podeljene su obaveze: knjige reklamira jedan bibliotekar, novine i časopise drugi, treći brine o što potpunijoj dostavi posebnih fondova, a četvrti prima i reklamira elektronski oblik.

Za kvalitetan rad i lakše obavljanje ovog posla takođe su potrebni prostor i dobra tehnička opremljenost, kvalitetno radno okruženje, dobar kompjuter i kompjuterski program, bibliotečki program, brz internet, mejl.

Osim poslovne ljubaznosti u svakodnevним kontaktima, izdavače koji poštuju obavezu dostave obaveznog primerka bi

trebalo pohvaliti, javno istaći njihovu korektnost, profesionalnost i odgovornost jer praksa pokazuje da se na taj način grade uzajamno poverenje i sve bolji poslovni odnosi. Praksa takođe potvrđuje da i u ovom slučaju “lepa reč i gvozdena vrata otvara”. Dobri rezultati bi se postizali uključivanjem u projekte i druge vidove zajedničke saradnje.

Direktnim kontaktom i konkretnim dogovorom postižu se najbolji rezultati. Zato je dobra saradnja osoba koje rade na reklamaciji i ljudi iz izdavačkih kuća najbolji način da se izgradi svest da obavezni primerak ne predstavlja samo puku, dodatnu obavezu izdavača, već da je značaj obaveznog primerka za kulturnu baštinu jedne zemlje nemerljiv, a doprinos izdavača u procesu prikupljanja i očuvanja pisane reči predragocen. Jer, kako je rekao Agustin Birel:” Biblioteke se ne prave, one rastu”, a u tom rastu biblioteka širom sveta svaki odgovoran izdavač svakodnevno gradi i obogaćuje njihove kolekcije za večnost.

Statistika

U 2016. godini obaveznim primerkom u NBS je stiglo : 21.786 knjiga, 23.130 brojeva časopisa, 60.095 brojeva novina i 3.320 jedinica bibliotečko-informacione građe za posebne fondove, što čini ukupan broj od 108.331 jedinicu bibliotečko-informacione građe. U elektronskom obliku stiglo je ukupno 27.765 publikacija, a od toga je 8.178 el. knjiga, 19.260 serijskih publikacija i 327 jedinica neknjižne građe.

Literatura

1. KIĆOVIĆ, Miraš. Istorija Narodne biblioteke u Beogradu. Beograd, 1960.
2. MITROVIĆ, Jeremija. Obavezni primerak u Jugoslaviji - kratak pregled. P.O.“ Deset godina Bibliografskog instituta FNRJ: 1948-1958”. Beograd, 1958.
3. ZBIRKA propisa o štampi i drugim sredstvima javnog informisanja. Izdavačkoj, bibliotečkoj, radio-difuznoj, kinematografskoj delatnosti,

izdavanju udžbenika, sistemu veza i zaštiti kulturnih dobara. Savezni, republički i pokrajinski propisi. 3. izd. Šid, 1978

4. KOSTIĆ, Stanica. Istorija obaveznog primerka štampe kod nas. Bibliotekar, III, 1951, br. 3-4. - str. 87-96
5. BRKOVIĆ, LJiljana. Obavezni primerak u Srbiji. Bibliotekar, XXIV, 1972, br. 1-2. - str. 129 -142
6. STANJE i neki problemi biblioteka danas. Sarajevo, 1963.
7. Zakon o obaveznom primerku publikacija (Sl. Glasnik RS br. 52/11, 13/16)
8. INTERNET prezentacija www.nb.rs

OBLIGATORY COPY OF THE REPUBLIC OF SERBIA SIGNIFICANCE, PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS

Abstract: The National Library has been collecting an obligatory copy since 1870 when the first law on a duty copy was passed. During the time numerous changes have occurred, which influenced regulation of law and duties of printers and publishers due to different factors. The obligatory copy has been the main topic of interest regarding law and the National Library since it has become the foundation of the book fund and the basis for the development of most of the activities at the national library. This paper deals with the significance of the obligatory copy, its collection, situations and issues during the process of advertising, acquisitions and distribution of books, as well as giving solutions of how this job could be done more efficiently.

Keywords: Obligatory copy, book fund, National Library of Serbia, stock building, claim, acquisitions, book distribution.
